

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
В Л А Д А
05 Број: 633-7713/2024
23. август 2024. године
Београд

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
НАРОДНА СКУПШТИНА
БЕОГРАД

ПРИМЉЕНО: 23 .08. 2024

Орг. јед.	Број	Прилог	Вредност
03	633-1995	24	

НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ

БЕОГРАД

Влада, на основу члана 123. тачка 4. Устава Републике Србије и члана 150. став 1. и члана 192. став 2. Пословника Народне скупштине („Службени гласник РС”, број 20/12 – пречишћен текст), подноси Народној скупштини Предлог одлуке о утврђивању мера заштите, граница заштићене околине и мера заштите заштићене околине споменика културе манастира Манасија, непокретног културног добра од изузетног значаја, с предлогом да се узме у претрес.

За представника Владе у Народној скупштини одређен је Никола Селаковић, министар културе, а за повереника Данијела Ванушић, вршилац дужности помоћника министра културе.

ПРЕДСЕДНИК

Милош Вучевић

4100224.004/10

ПРЕДЛОГ

На основу чл. 41, 42. и 48. став 1. Закона о културном наслеђу („Службени гласник РС”, број 129/21) и члана 8. став 1. Закона о Народној скупштини („Службени гласник РС”, број 9/10),

Народна скупштина доноси

О Д Л У К У

о утврђивању мера заштите, граница заштићене околине и мера заштите заштићене околине споменика културе манастира Манасија, непокретног културног добра од изузетног значаја

1. Утврђују се мере заштите, границе заштићене околине и мере заштите заштићене околине манастира Манасија (у даљем тексту: споменик културе) који се налази на територији општине Деспотовец, у Деспотовцу.

Споменик културе је Одлуком Скупштине СРС број 29 од 29. марта 1979. године („Службени гласник СРС” број 14/79) утврђен за непокретно културно добро – споменик културе од изузетног значаја за Републику Србију.

2. Споменик културе се налази у клисури реке Ресаве, између брда Мађија и Пасторак, на око 2 km од центра Деспотовца. Обухвата манастирски комплекс који чине: бем са кулама, црква Свете Тројице, некадашња манастирска трпезарија и археолошки остаци осталих манастирских грађевина. Грађен је, уз прекиде, у периоду између 1406. и 1418. године под ктиторством деспота Стефана Лазаревића. Комплекс је начелно обједињавао више функција и служио као војно утврђење, монашки центар, али и као место погребa српског владара.

Најимпозантнији део манастира представљају масивни зидови са кулама, црква посвећена Св. Тројици и остаци манастирске трпезарије.

Утврђење има облик неправилног круга и састоји се од 12 кула које су спојене високим бемевима. Најмонументалнија међу њима је Деспотова кула, лоцирана северно од цркве, која уједно представља и последњу линију одбране манастира. Главна фортификација је опасана нижим зидовима испред којих је, са северне и западне стране, формиран суви ров. У источном делу утврђења налази се издвојени део, сада познат као “Мали град” чија намена још увек није поуздано утврђена.

Најрепрезентативнији део комплекса свакако је маузолеј деспота Стефана Лазаревића – црква Св. Тројице. Црква се састоји из наоса са троделним олтарским простором и припрате. Деспотова гробница налази се у југозападном делу наоса. Изглед ресавског храма заснован је на моделу оближње Раванице, гробне цркве Стефановог оца, кнеза Лазара Хребељановића. Обе цркве су осмишљене као комбинација триконхоса и грађевине уписаног крста са пет купола, али се знатно разликују у обради фасада. Спољашњост Манасије је по узору на немањихке маузолеје (Студеница, Бањска, Дечани, Св. Арханђели код Призрена) зидана фино обрађеним каменим квадерима. Рашчлањење фасада изведено је плитким нишама, са благо преломљеним луковима, док су на угловима свих апсида аплициране колонете које се испод кровног венца спајају са фризом слепих

аркада. Фасаде цркве лишене су кордонских венаца, а архитектонска пластика је сведена углавном на прозоре и, вероватно, портале. Припрата Манасије подигнута је истовремено са главним делом цркве. Квадратне је основе и има форму уписаног крста по узору на раванички нартекс. Централни травеј је пресведен куполом која почива на четири ступца. У њеној унутрашњости очувао се раскошни под од белог мермера, зелене серпетинске брече и црвеног кречњака у чијем је центру приказан мотив монументалне розете са палметима. Највероватније је и главни део цркве некада био украшен сличним подом.

Од некадашњег живописа цркве, који је покривао површину од око 2000 m², данас се очувала само једна трећина. Првобитно сликарство у припрати опстало је у траговима, а фреско-програм у наосу цркве прати модел који је пре тога примењен у Раваници и његов распоред се може лако реконструисати. Обзиром да су фреске у горњим зонама храма знатно страдале, у живопису цркве се данас посебно истиче велики број монументалних стојећих фигура у доњој зони наоса међу којима је и портрет деспота Стефана Лазаревића.

Веома важан део манастирског комплекса чинила је и монументална манастирска трпезарија лоцирана јужно од католикона, која данас представља најбоље очувану грађевину првобитног манастирског насеља. Грађевина је била конципирана као слободностојећи објекат правоугаоне основе са приземљем, које је служило као остава хране, и спратом на коме се обедовало. Дуж северне и јужне фасаде трпезарије налазили су се тремови са којих се ступало на спрат. На источном зиду спрата налази се апсида карактеристична за манастирске трпезарије. Југозападно од трпезарије откривени су остаци средњовековне кухиње са великом фуруном која је, према димензијама и очуваности, јединствена у градитељству средњовековне Србији.

Поред више обнова у 18. и 19. веку манастир је у великој мери задржао изглед какав је имао у време када је подигнут. Значајније је модификован изглед припрате католикона која је страдала у експлозији барута у 18. веку, након чега је два пута обнављана 1735. и 1844/5. године. Нови манастирски конаци, лоцирани у источном делу комплекса, саграђени су у два наврата. Конак за монаштво са капелом посвећеном Св. Стефану Лазаревићу подигнут је 1977. године у источном делу порте. Године 1985. у североисточном делу манастира саграђен је и конак за госте са библиотеком и трпезаријом. Једини конак који потиче из средњег века обновљен је 1965. године. Лоциран је десно од улаза у порту и познат као „Мали конак“. На његовом спрату се налази капела посвећена Светом крсту. Садашња економија манастира смештена је ван утврђеног комплекса, са његове југозападне стране. Југоисточно од манастира, на самој обали реке Ресаве, налазе се остаци хамама из османског периода. Западно од комплекса, у близини паркинга, забележени су остаци воденице из 19. века на чијим темељима је подигнут нови објекат.

У средњем веку, али и током познијег периода, манастир Манасија је представљао центар шире сакралне топографије – о чему сведоче остаци испосница, бројних цркава и профаних објеката у региону реке Ресаве. У оквиру заштићене околине споменика културе откривене су две монашке испоснице у пећинама на око 500 m узводно од манастира, а на врховима Маћија и Пасторак констатовани су остаци зидова за које се претпоставља да припадају утврђењима непознатог датума.

Објекти у оквиру граница споменика културе су у различитим стањима. Они од значаја за саму целину су у добром стању.

3. Граница споменика културе креће се спољним ивицама к. п. бр. 2347/1, 2348/3, прелази преко к. п. бр. 2382/2, наставља спољном ивицом к. п. бр. 2356/2 КО Буковац, спољном ивицом к. п. бр. 1246 К.О. Деспотовац, спољним ивицама к. п. бр. 2356/3, 2356/4 КО Буковац, спољним ивицама к. п. бр. 1253, 1252 и прелази преко к. п. бр. 3423 К.О. Деспотовац, наставља спољном ивицом к. п. бр. 2347/3 КО Буковац и спољном ивицом к. п. бр. 1241 К.О. Деспотовац, а обухвата катастарске парцеле бр: 1241, 1242, 1244, 1245, 1246, 1247, 1248, 1249, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254 К.О. Деспотовац у приватној својини, део к. п. бр. 3423 К.О. Деспотовац у јавној својини, к. п. бр: 2347/1, 2347/3, 2348/3, 2356/2, 2356/3, 2356/4 К.О. Буковац у приватној својини и део к. п. бр. 2382/2 КО Буковац у јавној својини.

Граница заштићене околине споменика културе креће се спољном ивицом к. п. бр. 2342/1, прелази преко к. п. бр. 2382/2, наставља спољном ивицом к. п. бр. 2363, прелази преко к. п. бр. 2376/1, наставља спољним ивицама к. п. бр. 2373/1, 2374/1, 2375/4, 2375/5 КО Буковац, спољним ивицама к. п. бр. 1262/2, 1263, 1264, 1265/4, 1265/3, 1265/2, 1265/1, 1265/5, 1267, 1268/1, 1262/2, 1262/1, 1759, прелази преко к. п. бр. 3427 и 3407, наставља спољним ивицама к. п. бр. 3423, 1217, 1216, 1224/1, 1222/1, 1222/2 К.О. Деспотовац, спољним ивицама к. п. бр. 2351/5, 2342/1, 2342/52, 2342/3, 2342/4, 2342/5, 2342/6, 2342/7, 2342/8, 2342/10, 2342/11, 2342/15, 2151, 2143, 2342/22 КО Буковац.

Заштићена околина споменика културе подељена је на две зоне.

Прва зона заштићене околине обухвата к. п. бр.: КО Деспотовац, бр. 1240, 1257, 1258/1, 1262/2, 3407, 3412, 3423 у јавној својини, и бр. 1256 у приватној својини; КО Буковац бр. 2342/1, 2342/4, 2342/6, 2342/7, 2342/10, 2342/11, 2342/12, 2342/13, 2342/14, 2342/17, 2342/19, 2342/20, 2342/21, 2342/22, 2342/52, 2373/2, 2374/1, 2376/1, 2382/2, 2406, 2407 у јавној својини, и бр. 2143, 2144, 2145/1, 2145/2, 2145/3, 2146/1, 2146/2, 2146/3, 2147, 2148, 2149, 2151, 2342/5, 2342/8, 2342/9, 2342/15, 2342/18, 2345/1, 2346, 2361, 2362, 2363, 2365/1, 2365/2, 2366, 2367, 2368, 2371/2, 2373/1, 2373/3, 2375/4, 2375/5 у приватној својини и бр. 2342/3 у мешовитој својини.

Друга зона заштићене околине обухвата к. п. бр.: КО Деспотовац бр. 1216, 1222/2, 1231/2, 1232/3, 1232/4, 1235, 1238, 1258/2, 1260, 1262/1, 1263, 1268/1, 1759, 1760, 1761, 3407, 3423, 3427 у јавној својини, и бр. 1217, 1219, 1220, 1221, 1222/1, 1224/1, 1224/2, 1225, 1226/1, 1226/2, 1227, 1228, 1229, 1230, 1231/1, 1232/1, 1232/2, 1233, 1234, 1236, 1237/1, 1237/2, 1239, 1259/2, 1259/3, 1261, 1264, 1265/1, 1265/2, 1265/3, 1265/4, 1265/5, 1267, 1762, 1763, 1764 у приватној својини и бр. 1259/1 у мешовитој својини; КО Буковац бр. 2350/1, 2351/5, 2351/6 у приватној својини.

У случају неслагања наведеног списка катастарских парцела и графичког прилога на коме је приказана граница споменика културе и његове заштићене околине, меродаван је Графички прилог.

4. Објекти и катастарске парцеле у границама споменика културе су у власништву више лица.

Заштићена околина споменика културе је у власништву више лица.

5. Манастир Манасија представља јединствену споменичку целину у Србији. Монументалност утврђења и деспотове гробне цркве, као и висок ниво вештине уметника и неимара уполслених на изградњи комплекса, неоспорно упућују на такав закључак. Манасијска тврђава спада међу најбоље очуване примере средњовековних фортификација у Србији. Најближе аналогије за архитектуру комплекса Манасије чине манастири Раваница и Св. Арханђели код Призрена који су деспоту Стефану представљали узоре у изградњи своје задужбине. Штавише, изглед деспотовог маузолеја је, по свему судећи, такође настао као синтеза архитектонских образаца ове две цркве, односно градитељских модела двеју моћних владарских династија – Немањића и Лазаревића. Непознати манасијски протомајстор пројектовао је цркву изразите висине и сведене декорације екстеријера, а на изради фасада, прозора, портала и подова ангажовао је најбоље клесаре и мраморнике Деспотовине и Приморја. Фреско-сликарство прати узоре евидентне у раваничком живопису, али га по вештини и таленту надмашује. Ентеријер Манасије осликали су најталентованији зографи тог периода који су могли потицати из Цариграда или Солуна. Уметници су били упознати са сликарством најчувенијих дела византијске уметности доба Палеолога на чијој су класицистичкој традицији умногоме засновали свој рад. Скупочени под, данас очуван само у припрати цркве, представља врхунско уметничко остварење и веома редак пример такве врсте пода у српској средњовековној архитектури.

Заштићену околину споменика културе чини аутентични амбијент манастира, односно: плато на коме лежи манастир, који се на источној, јужној и западној страни спушта ка реци Ресави, пошумљене падине ресавске клисуре где су откривене две монашке испоснице и доминантни врхови Мађија и Пасторак са остацима утврђења и једног манастира. Манастир Манасија се не може посматрати као изолована целина, већ се његов значај током средњег века и каснијих периода може разумети искључиво уколико се изучи веза са другим споменицима у широј околини споменика културе и његове заштићене околине. У питању су остаци испосница, утврђења, бројних цркава и профаних објеката у региону реке Ресаве и у селима Буковац, Двориште и Милива који захтевају даља истраживања.

Иако је Манасија грађена у периоду изразите политичке нестабилности, она представља јединствено сведочанство последње фазе развоја српске средњовековне уметности пре пада Деспотовине и њеног гашења услед османског освајања ових територија. Моћна фортификација манастира сведочи о времену константних грађанских ратова, док деликатна архитектура и сликарство цркве Свете Тројице говоре о високој култури која се неговала на двору деспота Стефана Лазаревића у Београду. Аутентични природни амбијент у којем почива манастир неодвојиви је део ове споменичке целине. Он представља „свету манастирску пустињу“ која је, на основу писаних извора, утицала на одлуку српског деспота да се управо на овом месту образује монашка заједница и сагради владарски маузолеј.

6. Категорија споменика културе је непокретно културно добро од изузетног значаја (културно добро I категорије).

7. Утврђују се следеће мере заштите споменика културе:

1) Ближи услови чувања, одржавања и коришћења културног добра:

- Очување изворне просторне структуре манастирског комплекса и делова који га чине,

- Очување екстеријера и ентеријера, оригиналног изгледа, габарита, облика и нагиба кровова, стилских и функционалних карактеристика, аутентичних градитељских елемената, материјала и колорита цркве Свете Тројице, као и археолошких остатака у комплексу,

- Споменик културе и простор његове заштићене околине не смеју се користити нити употребљавати у сврхе које нису у складу са њиховом природом, наменом и значајем, или на начин који може довести до њиховог оштећења.

2) Стручне и техничке мере заштите ради обезбеђивања културног добра од пропадања, оштећења, уништења и крађе:

- Редовно праћење стања и одржавање споменика културе и објеката у његовим границама, инфраструктуре, слободног простора, стања материјала и конструкција, угрожености од влаге, противпожарне сигурности и других опасности које могу угрозити споменик културе,

- У циљу заштите, очувања и презентације на споменику културе се предвиђају истраживачки и конзерваторско-реставраторски радови на свим објектима, укључујући и остатке хамама јужно од манастирског утврђења,

- Дозвољена је обнова постојећих објеката у постојећим габаритима према условима и уз сагласност Републичког завода за заштиту споменика културе,

- Археолошка истраживања непосредне околине манастирског утврђења и простора предграђа из времена турске доминације и конзервација и презентација откривених остатака архитектуре, сада познатих на основу извора,

- Уређење простора споменика културе може се предузети само према условима и уз сагласност Републичког завода за заштиту споменика културе,

- Урбанистичко и комунално уређење, хортикултурно опремање, неговање декоративне флоре и редовно одржавање простора порте у функцији споменика културе.

3) Начин обезбеђивања коришћења и доступности културног добра јавности:

- Дозвољава се увођење функционалног и декоративног осветљења и постављање информативних табли и дигиталних водича са подацима о споменику културе уз одобрење Републичког завода за заштиту споменика културе.

4) Ограничења и забране у погледу располагања културним добром и његове употребе, у складу са законом:

- Забрана свих интервенција и радњи које могу, непосредно или посредно, угрозити облике, изглед или особености споменика културе,

- За све појединачне захтеве у погледу интервенција у оквиру граница споменика културе морају се добити услови и сагласност Републичког завода за заштиту споменика културе.

5) Ограничења, односно забране извођења одређених грађевинских радова, промене облика терена и коришћења земљишта у оквиру заштићене околине културног добра, као и промене намена појединих културних добара:

- Забрана изградње нових објеката, као и доградње, реконструкције и адаптације постојећих објеката који нису у складу са наменом и начином коришћења споменика културе,

- Забрана каналисања и изградња обалоутврда у току реке Ресаве,
- Забрана препарцелације без сагласности Републичког завода за заштиту споменика културе,

- Забрана нове градње и очување природног амбијента. Изузетак могу представљати строго ограничене интервенције у служби афирмације и рехабилитације градитељског наслеђа и аутентичног амбијента. Евентуална градња нових објеката може бити искључиво у служби потреба унапређења презентације споменика културе и услова живота монашке заједнице,

- Забрана постављања јавних споменика и спомен-обележја у оквиру манастирске порте и њеном непосредном окружењу,

- Ограничења у погледу коришћења максималних вредности урбанистичких параметара и смерница из планских докумената као вид амбијенталне заштите. Одређивање могућности и параметара (висинска регулација, коефицијент изграђености и заузетости) утврђује се за сваку парцелу и објекат појединачно, а приликом дефинисања параметара и планирања нових објеката, потребно је посматрати читаву целину како би се очувао затечени амбијент, без обзира на максималне урбанистичке параметре прописане планским документом,

- Трасирање електро и ТТ водова се дозвољава искључиво подземним путем уз археолошки надзор,

- Изградња инфраструктуре и извођење грађевинских радова дозвољени су само уз претходно обезбеђење заштитних археолошких ископавања и одговарајућу презентацију налаза,

- Забрана постављања прикључних кутија, ормара и расхладних уређаја на фасадама споменика културе,

- Забрана радова и активности које угрожавају статичку стабилност споменика културе и других објеката.

- Забрана градње или постављања објеката трајног или привременог карактера који својом наменом, волуменом или габаритом могу угрозити или деградирати споменик културе,

- Забрана постављања средстава за оглашавање и телекомуникационих антена у оквиру споменика културе.

б) Уклањање грађевинског или другог објекта чије постојање угрожава заштиту или коришћење културног добра:

- Измештање постојећих зграда манастирске економије које се налазе непосредно уз ров утврђења на нову локацију уз реку Ресаву, југозападно од манастира,

- Уклањање објеката трајног или привременог карактера, који својом наменом, габаритом, волуменом или обликом угрожавају и деградирају простор споменика културе,

- Уклањање комуналне и друге инфраструктуре која угрожава и деградира споменик културе.

Утврђују се следеће мере заштите заштићене околине:

ПРВА ЗОНА:

1) Ближи услови чувања, одржавања и коришћења заштићене околине споменика културе:

- Очување аутентичног амбијента у коме је манастир настао, са свим природним карактеристикама и специфичностима,

- Редовно праћење стања и одржавање заштићене околине споменика културе, његове инфраструктуре, слободног простора, противпожарне сигурности и других опасности које могу угрозити споменик културе и његову заштићену околину,

- Очување уличне регулације као и затечене парцелације. Препарцелација је могућа уз сагласност Републичког завода за заштиту споменика културе.

- Вођење електро и ТТ водова подземним путем.

2) Стручне и техничке мере заштите ради обезбеђивања заштићене околине споменика културе од пропадања, оштећења, уништења и крађе:

- Забрана свих повремених и сталних активности које битно нарушавају природно окружење манастира и онемогућавају несметано одвијање његових основних активности,

- Забрана радова или радњи који могу, посредно или непосредно проузроковати промену облика, изгледа или особености споменика културе и његове заштићене околине.

3) Начин обезбеђивања коришћења и доступности заштићене околине споменика културе јавности:

- Могућа је изградња рекреативних пешачких и бициклистичких стаза са ограниченим бројем одморишта-надстрешница, уз услове и сагласност Републичког завода за заштиту споменика културе.

4) Ограничења и забране у погледу располагања заштићеном околином споменика културе и његове употребе, у складу са законом:

- За објекте у јавној својини у складу са одредбама Закона о јавној својини,

- За све појединачне захтеве у погледу интервенција у овој зони морају се добити услови и сагласност Републичког завода за заштиту споменика културе.

5) Ограничења, односно забране извођења одређених грађевинских радова, промене облика терена и коришћења земљишта у оквиру заштићене околине културног добра, као и промене намена појединих културних добара:

- Основна мера заштите у овој зони односи се на потпуну забрану нове градње и очување природног амбијента. Изузетак могу чинити једино неопходне интервенције на објектима градског водовода везане за унапређење и побољшање водо снабдевања,

- Забрана промене конфигурације терена,

- Забрањено је претварање пољопривредних и шумских површина у грађевинско земљиште,

- Забрана изградње и постављања објеката трајног или привременог карактера који својом наменом, габаритом, волуменом или обликом могу угрозити или деградирати споменик културе и његове визуре,

- Забрана постављања далековода, стубова мобилне телефоније, ваздушних електро, оптичких и ТТ водова,

- Забрана експлоатације руда, минерала и шума у оквиру заштићеног подручја,

- Забрана индустријске експлоатације подземних и површинских вода у оквиру заштићеног подручја,

- Забрана изградње вештачких водених тела,

- Забрана просипања, одлагања, привременог и трајног депоновања смећа, отпадних и опасних материја, изливања отпадних вода, као и других облика загађења животне средине,

- За све грађевинске интервенције, радове на одржавању објеката, извођењу инфраструктурних система и инсталација, уређењу слободних простора и зеленила, морају се прибавити услови Републичког завода за заштиту споменика културе и обезбедити археолошки надзор радова,

- Забрана каналисања и изградња обалоутврда у току реке Ресаве,

- Забрана преоравања ливада и пашњака и њихово претварање у њиве,

- Забрана примена чистих сеча и крчења шумских површина, као и кресање лисника.

- Забрана уношења нових врста дрвећа, страних ороклиматогеним шумама овог подручја, а нарочито егзота.

б) Уклањање грађевинског или другог објекта чије постојање угрожава заштиту или коришћење културног добра:

- Уклањање објеката трајног или привременог карактера, који својом наменом, габаритом, волуменом или обликом угрожавају и деградирају простор споменика културе.

ДРУГА ЗОНА:

1) Ближи услови чувања, одржавања и коришћења заштићене околине споменика културе:

- Очување уличне регулације као и затечене парцелације. Препарцелација је могућа уз сагласност Републичког завода за заштиту споменика културе.

2) Стручне и техничке мере заштите ради обезбеђивања заштићене околине споменика културе од пропадања, оштећења, уништења и крађе:

- Урбанистичко и комунално уређење заштићене околине споменика културе.

3) Начин обезбеђивања коришћења и доступности заштићене околине споменика културе јавности:

- Дозвољава се постављање расвете и информативне табле са подацима о споменику културе уз одобрење Републичког завода за заштиту споменика културе.

4) Ограничења и забране у погледу располагања заштићеном околином споменика културе и његове употребе, у складу са законом:

- За објекте у јавној својини у складу са одредбама Закона о јавној својини,

- За све појединачне захтеве у погледу интервенција у овој зони морају се добити услови и сагласност Републичког завода за заштиту споменика културе.

5) Ограничења, односно забране извођења одређених грађевинских радова, промене облика терена и коришћења земљишта у оквиру заштићене околине културног добра, као и промене намена појединих културних добара:

- Основна мера заштите у овој зони односи се на потпуну забрану нове градње и очување природног амбијента,

- Забрана изградње индустријских објеката и сточарских фарми намењених масовном узгоју,

- Забрана изградње кућа за одмор и рекреацију (викенд насеља),

- Забрањује се крчење шумских површина и њихово претварање у оранице, као и кресање лисника,

- Забрањено је свако претварање пољопривредних и шумских површина у грађевинско земљиште,

- Постојећа домаћинства са десне стране пута, од моста преко Ресаве ка манастиру, задржавају се без могућности ширења и нове изградње. Евентуална градња нових објеката може бити дозвољена у крајње сведеним габаритима и искључиво у служби унапређења стандарда живота ових домаћинстава,

- Ради очувања визура природне околине Манастира Манасије, у насељу на потезу Виноградарске улице (које се развија на парцелама с наменом пољопривредног земљишта), подизање нових објеката биће условљено ограничавањем спратности у односу на висинске коте и позиције на парцели које ће мерама техничке заштите дефинисати Републички завод за заштиту споменика културе,

- Рехабилитација Ресавске бање подразумева очување постојеће густине, положаја на парцели и основне карактеристике објеката (габарит, обрада фасада) који су раније били у функцији бање, а сада напуштени и/или девастирани.

б) Уклањање грађевинског или другог објекта чије постојање угрожава заштиту или коришћење културног добра:

- Уклањање објеката трајног или привременог карактера, који својом наменом, габаритом, волуменом или обликом угрожавају и деградирају простор споменика културе.

8. Графички приказ основе споменика културе и његове заштићене околине са објектима који се у њој налазе, са катастарским и земљишнокњижним подацима, у прилогу је ове одлуке и чини њен саставни део.

9. Ова одлука ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије“.

Број

У Београду, 2024. године

НАРОДНА СКУПШТИНА

ПРЕДСЕДНИК

ГРАНИЦА СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ МАНАСТИРА МАНАСИЈА

ГРАФИЧКИ ПРИКАЗ ОСНОВЕ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ
И ЊЕГОВЕ ЗАШТИЋЕНЕ ОКОЛИНЕ СА СВИМ ОБЈЕКТИМА КОЈИ СЕ У ЊОЈ НАЛАЗЕ

ЛЕГЕНДА

- ГРАНИЦА СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ
- - - ГРАНИЦА ПРВЕ ЗОНЕ ЗАШТИЋЕНЕ ОКОЛИНЕ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ
- ГРАНИЦА ДРУГЕ ЗОНЕ ЗАШТИЋЕНЕ ОКОЛИНЕ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ

0 250 500 750 1,000 m

Образложење

I. Правни основ за доношење одлуке

Правни основ за доношење Одлуке садржан је у чл. 41, 42. и 48. став 1. Закона о културном наслеђу („Службени гласник РС”, број 129/21), којим је прописан садржај акта о утврђивању, обухват мера заштите које се утврђују, као и да Народна скупштина утврђује културна добра од изузетног значаја, и члану 8. став 1. Закона о Народној скупштини („Службени гласник РС”, број 9/10) којим је прописано да Народна скупштина доноси закон, буџет, завршни рачун, план развоја, просторни план, пословник, стратегију, декларацију, резолуцију, препоруку, одлуку, закључак и аутентично тумачење.

II. Разлози за доношење одлуке

Разлози који указују на то да су својства одређене непокретности од посебног културног и историјског значаја:

Манастир Манасија се налази у клисури реке Ресаве, између брда Мађија и Пасторак, на око 2 km од центра Деспотовца. Грађен је, уз прекиде, у периоду између 1406. и 1418. године под ктиторством деспота Стефана Лазаревића. Комплекс је начелно обједињавао више функција и служио као војно утврђење, монашки центар, али и као место погребња српског владара. Поред више обнова у 18. и 19. веку манастир је у великој мери задржао изглед какав је имао у време када је подигнут. Значајније је модификован изглед приправе католикона која је страдала у експлозији барута у 18. веку након чега је два пута обнављана 1735. и 1844/5. године. Иако знатно оштећена у зони спрата, манастирска трпезарија је данас најбоље очувана грађевина првобитног манастирског насеља, док су други средњовековни објекти углавном сачувани у зони изнад темеља. Једини изузетак представља „Мали конак” који је обновљен средином 20. века. Нови конаци за монаштво са трпезаријом и библиотеком подигнути су уз источни део утврђења током 20. века. Манастир су чинили 12 кула спојених масивним зидовима, црква Свете Тројице, монументална трпезарија, конаци и помоћни објекти. У источном делу утврђења налази се издвојени део, сада познат као „Мали град” чија намена још увек није поуздано утврђена. У средњем веку, али и током познијег периода, манастир Манасија је попут светогорских лаври представљао центар шире сакралне топографије. На то указују други археолошки локалитети у региону реке Ресаве. У пећинама на око 500 m узводно од манастира откривене су две монашке испоснице, а на врховима Мађија и Пасторак још увек постоје трагови разрушених утврђења непознатог датума. У оближњем селу Буковац, на 2 km северно од манастира, забележени су остаци испоснице и омање цркве у облику триконхоса која би могла потицати из времена Деспотовине. О дугом трајању сакралне традиције на овом простору сведоче цркве и манастири који су у непосредној близини манастира подигнути током периода османске окупације. У ту групу се могу укључити: остаци манастира Св. Јована Златоустог (на стеновитој литици источне стране Пасторка на 1,6 km североисточно од Ресаве), црква Св. Николе (у оближњем селу Дворишту), црква Рођења Богородице или Бела црква (на 3,5 km од Деспотовца) и цркве у селу Миливи (на 4 km низводно од Деспотовца). Манастир је током периода османске владавине представљао битну стратешку тачку и војно упориште. Стога су у његовој близини подигнути хамам, хан, мост преко реке Ресаве, као и манастирска воденица која је обновљена средином 19. века и постоји до данашњих дана.

Најимпозантнији део манастира представљају масивни зидови са кулама, црква посвећена Св. Тројици и остаци манастирске трпезарије. Манасијска тврђава спада међу најбоље очуване примере средњовековних фортификација у Србији. Има облик неправилног круга и састоји се од 12 кула које су спојене високим бедемима. Најмонументалнија међу њима је Деспотова кула, лоцирана северно од цркве, која уједно представља и последњу линију одбране манастира. Главна фортификација је опасана нижим зидовима испред којих је, са северне и западне стране, формиран суви ров. Сматра се да је директан узор у обликовању ресавског утврђења била цитадела Новог Брда – чувеног рударског центра и једног од најзначајнијих градова на Балкану тога времена. Манасијска тврђава је ипак по појединим особеностима превазишла своје узоре. Њена главна „донжон” кула представља највећу структуру тог типа у Србији, а тврђаву карактеришу и поједини новитети попут појаве машикула (истурених балкона) и додатних спољних зидина, чиме је у знатној мери појачана одбрана манастира.

Најрепрезентативнији део комплекса свакако је маузолеј деспота Стефана Лазаревића – црква Св. Тројице. Црква се састоји из наоса са троделним олтарским простором и припрате. Деспотова гробница налази се у југозападном делу наоса. Изглед ресавског храма заснован је на моделу оближње Раванице, гробне цркве Стефановог оца кнеза Лазара Хребељановића. Обе цркве су осмишљене као комбинација триконхоса и грађевине уписаног крста са пет купола, али се знатно разликују у обради фасада. Спољашњост Манасије је по узору на немањихке маузолеје (Студеница, Бањска, Дечани, Св. Арханђели код Призрена) зидана фино обрађеним каменим квадерицама. Рашчлањење фасада изведено је плитким нишама, са благо преломљеним луковима, док су на угловима свих апсида аплициране колонете које се испод кровног венца спајају са фризом слепих аркада. Фасаде цркве су лишене кордонских венаца, а архитектонска пластика је сведена углавном на прозоре и, вероватно, портале.

Припрата Манасије подигнута је истовремено са главним делом цркве. Квадратне је основе и има форму уписаног крста по узору на раванички нартекс. Централни травеј је пресведен куполом која почива на четири ступца. Садашња купола потиче из времена каснијих обнова па није сигурно да ли је припрата првобитно била надвишена куполом или слепом калотом. Припрата има портале на северној, јужној и западној страни при чему су сви улази знатно модификовани током каснијих радова. На западној фасади објекта налазила се велика камена розета која је приликом девастације овог дела грађевине у 18. веку сасвим уништена. Данашњи изглед припрате је у великој мери уобличен обновама у 18. и 19. веку и само је њена северна фасада опстала у изворном облику. По њој се може наслутити да је припрату подигла иста група градитеља која је радила на главном делу цркве. Све три фасаде припрате компоноване су у форми тријумфалног лука који је, као на припрати Љубостиње, симболички назначен са три плитке нише. У највећој централној ниши позиционирани су портали надвишени прозорским оквирима. Екстеријер објекта је зидан фино обрађеним квадерицама пешчара који су уграђени истовремено са каменом оплатом главног дела цркве. У зони испод кровног венца све три фасаде нартекса биле су украшене фризом слепих аркада. У унутрашњости грађевине очувао се раскошни под од белог мермера, зелене серпетинске брече и црвеног кречњака у чијем је центру приказан мотив монументалне розете са палметама. Највероватније је и главни део цркве некада био украшен сличним подом.

Главни део ресавске цркве има форму развијеног триконхоса, односно цркве уписаног крста са троделним олтарским простором којој су на северној и јужној страни додате певничке апсиде. Певничке и централна олтарска апсида су изнутра полукружног, а споља петостраног облика, док су проскомидија и ђаконикон споља троугласти. Централни простор наоса, на месту пресека кракова крста, пресведен је куполом на изнутра кружном, а споља дванаестостраном тамбуру који почива на четири масивна зидана ступца. Над пољима између кракова уписаног крста подигнуте су четири мање куполе на осмостраним тамбурима. Све куполе су изразито издуженог облика. У архитектури цркве, осетна је тежња ка истицању вертикалности грађевине. На фасадама објекта је исти ефекат постигнут укидањем хоризонталних венаца и сувишног фасадног украса. Утисак о изразитој вертикалности ресавских фасада појачан је апликацијом два низа издужених готичких бифора, са окулусима у тимпанима, и колонета на угловима олтарских и певничких апсида. Прозори су првобитно били украшени скулптованим капителима и плиткорелефном пластиком мада се она ретко где очувала – попут бифоре на западном pročелу наоса. Наос је са припратом повезан западним порталом и мањим вратима на северној страни западног зида. Унутар припрате оквири и тимпани портала су у обнови 18. века накнадно осликани фреско-декорацијом. Од некадашњег живописа ресавске цркве, који је покривао површину од око 2000 m², данас се очувала само једна трећина фрескописа. Првобитно сликарство у припрати опстало је у траговима по којима се може закључити да су се ту некада налазиле композиције Менолога и Васељенских сабора. Фреско-програм у наосу цркве прати модел који је пре тога примењен у Раваници и његов распоред се може лако реконструисати. У најнижој зони насликане су имитације мермерних плоча са разноврсним орнаментима. Изнад њих, у средњој зони цркве, представљене су монументалне појединачне фигуре светитеља и фриза са медаљонима у којима су попрсја светаца. У вишој зони, која је од средње одвојена осликаним каменим венцем, налазе се сцене из циклуса Богородичиног живота, Христовог детињства, Христовог страдања, Христове јавне делатности (чуда, поука и парабола) и Великих празника. На своду наоса настављале су се сцене из циклуса Великих празника, али су оне данас опстале само у фрагментима. У олтарском простору је најнижа зона такође осликана мотивима мермерних плоча. Изнад њих је представа Службе архијереја и појединачни медаљони са попрсјама светитеља архијереја. Средња зона апсиде украшена је композицијом Причешћа апостола, док су у вишој зони приказане сцене из Старог завета, Богородичиног живота, Христових јављања после васкрсења и представе светитеља. У највишој зони апсиде била је насликана Богородица са арханђелима Гаврилом и Михаилом, а у апсидама проскомидије и ђаконикона фигуре архијереја и ђакона.

Сликарство у калоти централне куполе је сасвим страдало. Ту је некада највероватније било приказано попрсје Христа Пантократора окружено сценом Небеске литургије. Између прозора тамбура куполе, у две зоне, насликано је по дванаест старозаветних пророка. У пандантифима који носе куполу налазе се представе јеванђелиста, а између њих приказ руке Господње са симболима јеванђелиста, Керамион и Мандилион. У тамбурима мањих купола насликани су прикази анђеоских сила и старозаветних праведника. У њиховим калотама су се налазили попрсни ликови који су данас у великој мери уништени. Попрсја многих мученика насликана су и на ступцима који носе централну куполу чиме је, у симболичком смислу, истакнуто да црква почива на онима који су страдали за веру.

У доњој зони наоса представљен је велики број монументалних стојећих фигура. Међу њима се посебно истичу представе арханђела и мученика на ступцима куполе, светих ратника у певничким апсидама и ктиторска композиција, односно портрет деспота Стефана, на северном делу западног зида припрате. Стефан је насликан као млад човек подшишане светлосмеђе косе и браде. Обучен је у тамнопурпурни сакос украшен са златним двоглавим орловима у коластим аздијама. Преко сакоса носи лорос и пурпурни огртач такође декорисан двоглавим орловима. На глави има нимб и отворену троделну круну украшену драгим камењем. Десном руком држи крстолико жезло, а левом приноси макету храма и свитак са текстом Светој Тројици. Из сегмента неба излази Христос који му ставља круну на главу, док му с леве и десне стране два анђела приносе мач и копље. Ктиторска композиција је вероватно осмишљена као део веће иконографске целине заједно с представом Недреманог ока, у лунети западног портала, и фигурама чак 14 светих ратника у певничким апсидама. Тиме се указује на Стефаново витешко васпитање, пожртвованост и храброст у биткама (Ровине, Никопол, Анкара, Грачаница) чиме је задивио славне савременике попут Бејазита, Тамерлана и Жигмунда Луксембуршког.

Иако је у знатној мери оштећено, сликарство Манасије без икакве сумње представља највећи домет српске уметности 15. века. На живопису цркве радило је више зографа чије порекло није тачно одређено. Најталентованији међу њима познавали су најбоља остварења византијске уметности Цариграда и Солуна, па се с разлогом може хипотетисати да потичу из једног од наведених центара.

Веома важан део манастирског комплекса чинила је и монументална манастирска трпезарија лоцирана јужно од католикона, која данас представља најбоље очувану грађевину првобитног манастирског насеља. Грађевина је била конципирана као слободностојећи објекат правоугаоне основе са приземљем, које је служило као остава хране, и спратом на коме се обедовало. Дуж северне и јужне фасаде трпезарије налазили су се тремови са којих се ступало на спрат. На источном зиду спрата налази се апсида карактеристична за манастирске трпезарије. Југозападно од трпезарије откривени су остаци средњовековне кухиње са великом фуруном која, према димензијама и очуваности, спада у за сада једино познате грађевине ове врсте у средњовековној Србији.

Трпезарију су такође осликали, можда баш исти сликари који су радили на цркви. Сматра се да су главни узор за изградњу ресавске трпезарије биле трпезарије манастира Раванице и Св. Арханђела код Призрена. Оба објекта су подигнута као слободностојеће грађевине што представља изузетак у српској средњовековној архитектури јер су се трпезарије обично позиционирале, као и конаци, уз манастирске зидине.

Деспот Стефан Лазаревић је преминуо јула 1427. године и већ десетак година касније, 1439. године, ресавско утврђење освајају Османлије. Манастир је засигурно више пута страдао у војним сукобима. Познато је да је комплекс запаљен 1456. године када је, по свему судећи, изгорела манастирска трпезарија. Око 1500. године, а можда и раније, у близини тврђаве подигнут је хамам чији је ктитор био Гази Михалолу Али Беј, истакнути османски командант и први управник Смедеревског санцака. Могуће је да је у питању исти хамам чије рушевине и данас стоје југозападно од манастира на локацији где се некада простирало османско подграђе. Манасија је под османском влашћу остала све до

1718. године када је на кратак период припала Аустријанцима, али је опет враћена под османску ингеренцију 1739. године. Постоје извесне недоумице о томе да ли је црква у неком тренутку преобраћена у џамију. Уколико то није учињено, у оквиру комплекса или његовој близини засигурно је постојала муслиманска богомоља. Она се можда налазила југозападно од утврђења на падини према реци Ресави где и данас постоје остаци хамама. Ипак, збуњује податак да се у припрати пре њене обнове у 18. веку налазила „турска мунара” што указује на могућност да је црква у неком тренутку функционисала као џамија.

Током периода аустријске окупације у манастиру је обновљено општежиће и почело се са подизањем припрате која је страдала у експлозији барута. Радови су изведени под ктиторством обер капетана Косте Димитријевића и завршени су у јесен 1735. године. О томе сведоче два клесана натписа на плочама изнад западног прозора нартекса. Један век доцније, 1844. године, предузети су други значајнији радови на обнови цркве. Том приликом су президани сводови припрате, замењени оштећени блокови пешчара на фасади цркве, израђени нови прозори и врата, а омалтерисана је и унутрашњост храма. Године 1864. црква је добила нови дрвени иконостас који су осликали Милија и Никола Марковић из Београда. Овај иконостас је у скорије време замењен каменом олтарском преградом, па су старије иконе конзервиране и изложене у припрати цркве. Нови манастирски конаци, лоцирани у источном делу комплекса, саграђени су у два наврата. Конак за монахиње са капелом посвећеном Св. Стефану Лазаревићу подигнут је 1977. године у источном делу порте. Године 1985. у североисточном делу манастира саграђен је и конак за госте са библиотеком и трпезаријом. Једини конак који потиче из средњег века обновљен је 1965. године. Лоциран је десно од улаза у порту и познат као „Мали конак”. На његовом спрату се налази капела посвећена Светом крсту. Истраживања и конзерваторски радови на комплексу обављају се, с мањим прекидима, у континуитету од средине и краја 20. века до данас.

Манастир Манасија представља јединствену споменичку целину у Србији. Монументалност утврђења и деспотове гробне цркве, као и висок ниво вештине уметника и неимара уполслених на изградњи комплекса, неоспорно упућују на такав закључак. Најближе аналогије за архитектуру Манасије чине манастири Раваница и Св. Арханђели код Призрена који су деспоту Стефану свакако представљали узор у изградњи своје задужбине. Изглед деспотовог маузолеја је, по свему судећи, настао као синтеза архитектонских образаца ове две цркве. Непознати ресавски протомајстор пројектовао је цркву изразите висине и сведене декорације екстеријера, а на изради фасада, прозора, портала и подова ангажовао је најбоље клесаре и мраморнике Деспотовине и Приморја. Ресавско сликарство прати узор евидентне у раваничком живопису, али га по вештини и таленту надмашује. Ентеријер Манасије осликали су најталентованији зографи тог периода који су могли потицати из Цариграда или Солуна. Уметници су били упознати са сликарством најчувенијих дела византијске уметности доба Палеолога на чијој су класицистичкој традицији умногоме засновали свој рад. Њихове фигуре су ипак знатно монументалнијих димензија што је у Ресави било условљено и огромном површином зидног платна које је требало покривати фрескама. И поред веома захтевног обима посла, стиче се утисак да су сликари свој рад извели беспрекорно. Скупочени под, данас очуван само у припрати цркве, представља врхунско уметничко остварење и веома редак пример

такве врсте пода у српској средњовековној архитектури. Слични подови постоје једино у Бањској, хиландарском католикону и цркви Св. Арханђела код Призрена.

Коначно, манастир Манасија се не може посматрати као изолована целина, већ се његов значај током средњег века и каснијих периода може разумети искључиво уколико се изучи веза са другим споменицима у широј околини комплекса. У питању су остаци испосница, утврђења, бројних цркава и профаних објеката у региону реке Ресаве који захтевају даља истраживања. Сходно томе, неопходно је да и ови локалитети буду заштићени на адекватан начин. Исто би се односило и на природни амбијент у којем комплекс почива и који се није значајније мењао од времена настанка манастира. У житију деспота Стефана Константин Филозоф наводи да је српски владар „обилазио многе горе, поља и пустиње тражећи место где би подигао обитељ” и да је у клисури реке Ресаве „пронашао најбоље и најприкладније место”. Дакле, управо су нетакнуте шумовите литице и проплатци овог краја представљали кључне факторе у деспотовој одлуци да се манастир подигне баш на овој локацији.

Документација о непокретности која се предлаже за утврђивање за културно добро налази се у Републичком заводу за заштиту споменика културе и води се у Централном регистру под бројем СК 140 од 19.10.1981. године.

III. Објашњење основних правних института и појединачних решења

Тачком 1. утврђују се мере заштите, границе заштићене околине и мере заштите заштићене околине споменика културе манастира Манасија за непокретно културно добро – споменик културе од изузетног значаја, и доносе се основни подаци о културном добру.

Тачком 2. наведени су опис изгледа и стања културног добра и појединих његових делова

Тачком 3. наведене су границе непокретног културног добра и граница његове заштићене околине.

Тачком 4. наведени су подаци о власнику и држаоцу културног добра и заштићене околине непокретног културног добра.

Тачком 5. Образложене су вредности и особености културног добра

Тачком 6. утврђена је категорија културног добра.

Тачком 7. утврђују се мере заштите, намена и начин чувања, одржавања и коришћења културног добра, и његове заштићене околине.

Тачком 8. утврђен је саставни део ове одлуке.

Тачком 9. прописано је ступање на снагу ове одлуке.

IV. Процена финансијских средстава потребних за спровођење одлуке

За спровођење ове одлуке није потребно обезбедити средства у буџету Републике Србије.

ОБРАЗАЦ ИЗЈАВЕ О УСКЛАЂЕНОСТИ ПРОПИСА СА ПРОПИСИМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

1. Овлашћени предлагач прописа: Влада Републике Србије

Обрађивач: Министарство културе

2. Назив прописа

Предлог Одлуке о утврђивању мера заштите, граница заштићене околине и мера заштите заштићене околине споменика културе, манастира Манасија, непокретног културног добра од изузетног значаја

Draft of Proposal the Decision on determining protection measures, boundaries of the protected environment of the cultural monument, Manasija monastery an immovable cultural property of exceptional importance

3. Усклађеност прописа с одредбама Споразума о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије са друге стране („Службени гласник РС”, број 83/08) (у даљем тексту: Споразум):

а) Одредба Споразума која се односи на нормативну садржину прописа, /

б) Прелазни рок за усклађивање законодавства према одредбама Споразума, /

в) Оцена испуњености обавезе које произлазе из наведене одредбе Споразума, /

г) Разлози за делимично испуњавање, односно неиспуњавање обавеза које произлазе из наведене одредбе Споразума, /

д) Веза са Националним програмом за усвајање правних тековина Европске уније.

4. Усклађеност прописа са прописима Европске уније:

а) Навођење одредби примарних извора права Европске уније и оцене усклађености са њима, /

б) Навођење секундарних извора права Европске уније и оцене усклађености са њима, /

в) Навођење осталих извора права Европске уније и усклађеност са њима, /

г) Разлози за делимичну усклађеност, односно неусклађеност, /

д) Рок у којем је предвиђено постизање потпуне усклађености прописа са прописима Европске уније. /

5. Уколико не постоје одговарајуће надлежности Европске уније у материји коју регулише пропис, и/или не постоје одговарајући секундарни извори права Европске уније са којима је потребно обезбедити усклађеност, потребно је образложити ту чињеницу. У овом случају, није потребно попуњавати Табелу усклађености прописа. Табелу усклађености није потребно попуњавати и уколико се домаћим прописом не врши пренос одредби секундарног извора права Европске уније већ се искључиво врши примена или спровођење неког захтева који произилази из одредбе секундарног извора права (нпр. Предлогом одлуке о изради стратешке процене утицаја биће спроведена обавеза из члана 4. Директиве 2001/42/ЕЗ, али се не врши и пренос те одредбе директиве). /

6. Да ли су претходно наведени извори права Европске уније преведени на српски језик? /

7. Да ли је пропис преведен на неки службени језик Европске уније? /

8. Сарадња са Европском унијом и учешће консултаната у изради прописа и њихово мишљење о усклађености. /